

หน่วยที่ 2

การจักสานตะกร้าลายสก๊อต
จากไม้ไผ่

หน่วยที่ 2

การจักสานตะกร้าลายสก๊อตจากไม้ไผ่

คำอธิบายหน่วยการเรียนรู้วิชาชีพ (8 ชั่วโมง)

ปัจจุบันไม้ไผ่สามารถพบเห็นได้เกือบทุกแห่ง โดยในจังหวัดนครราชสีมา สุรินทร์ และ มุกดาหาร มักจะหาไม้ไผ่ได้ง่าย นอกจากนี้ ผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ยังมีคุณค่าและสร้างชื่อเสียงให้ ภาคอีสานเป็นที่รู้จักแก่คนทั่วโลก จะเห็นได้จากการพัฒนาทรัพยากรไม้ไผ่มาดัดแปลงเป็นลวดลาย รูปทรง และสีเส้นต่างๆ มากมาย ตามการใช้งาน ทำให้จักสานจากไม้ไผ่เป็นที่ต้องการในตลาด อย่างมาก ณ ปัจจุบันนี้ ในส่วนวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือที่ใช้ในการจักสานด้วยไม้ไผ่ ประกอบด้วย ไม้ไผ่สีนวล มีดอีโต้ มีดจักตอก มีดคัตเตอร์ เลื่อย กรรไกร กาวลาเท็กซ์ กระจงน้ำ ตัวหนีบ และ สีย้อมผ้า เพื่อใช้ในการย้อมสีไม้ไผ่ให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่สวยงามมากขึ้น อีกทั้งยังสร้างรายได้และจำหน่าย เพื่อเป็นของฝากสำหรับนักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างประเทศเกิดความประทับใจในจักสานไม้ไผ่ มากยิ่งขึ้น

จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. บอกวัสดุ อุปกรณ์ และเครื่องมือในการจักสานตะกร้าลายสก็อตจากไม้ไผ่ได้
2. อธิบายลวดลายที่ใช้ในการทำเครื่องจักสานไม้ไผ่ได้
3. อธิบายขั้นตอนการย้อมสีไม้ไผ่ได้
4. อธิบายกระบวนการจักสานตะกร้าลายสก็อตจากไม้ไผ่ได้

ใบความรู้วิชาที่ใช้ในการฝึกวิชาชีพ

1. วัสดุ อุปกรณ์ และเครื่องมือในการจักสานตะกร้าลายสก็อตจากไม้ไผ่ (1 ชั่วโมง)
2. ลวดลายที่ใช้ในการทำเครื่องจักสานไม้ไผ่ (2 ชั่วโมง)
3. ขั้นตอนการย้อมสีไม้ไผ่ (1 ชั่วโมง)
4. กระบวนการจักสานตะกร้าลายสก็อตจากไม้ไผ่ (4 ชั่วโมง)

กิจกรรมและวิธีการฝึกวิชาชีพ

1. ชำนาญ

วิทยากรบรรยายใบความรู้การฝึกวิชาชีพ หน่วยที่ 2 วัสดุ อุปกรณ์ และเครื่องมือในการ จักสานตะกร้าลายสก็อตจากไม้ไผ่ ลวดลายที่ใช้ในการทำเครื่องจักสานไม้ไผ่ ขั้นตอนการย้อมสี ไม้ไผ่ และกระบวนการจักสานตะกร้าลายสก็อตจากไม้ไผ่

2. ชั้นกิจกรรม

2.1 การบรรยาย โดยวิทยากรบรรยายสรุปสาระสำคัญในการจัดเตรียมวัสดุ อุปกรณ์ และเครื่องมือในการจักสานตะกร้าลายสก็อตจากไม้ไผ่ ลวดลายที่ใช้ในการทำเครื่องจักสานไม้ไผ่ ตามใบความรู้ที่ 2.1 และใบความรู้ที่ 2.2

2.2 การสาธิต โดยวิทยากรจะสาธิตขั้นตอนการย้อมสีไม้ไผ่ และกระบวนการ จักสานตะกร้าลายสก็อตจากไม้ไผ่ให้ผู้เข้ารับการฝึกวิชาชีพ พร้อมเปิดวีซีดีตัวอย่างการจักสาน จากไม้ไผ่ ตามใบความรู้ที่ 2.3 และใบความรู้ที่ 2.4

3. ชั้นสรุป

วิทยากรและผู้เข้ารับการฝึกวิชาชีพพร้อมกันแสดงความคิดเห็น และสรุปสาระสำคัญของใบความรู้ในหน่วยที่ 2

สื่อประกอบการฝึกวิชาชีพ

1. วิทยากร
2. วัสดุ อุปกรณ์ และเครื่องมือในการจักสานตะกร้าลายสก๊อตจากไม้ไผ่
3. สื่อของจริง
4. ใบความรู้ประกอบการฝึกวิชาชีพ หน่วยที่ 2 ได้แก่
  - 4.1 ใบความรู้ที่ 2.1 วัสดุ อุปกรณ์ และเครื่องมือในการจักสานตะกร้าลายสก๊อตจากไม้ไผ่
  - 4.2 ใบความรู้ที่ 2.2 ลวดลายที่ใช้ในการทำเครื่องจักสานไม้ไผ่
  - 4.3 ใบความรู้ที่ 2.3 ขั้นตอนการย้อมสีไม้ไผ่
  - 4.4 ใบความรู้ที่ 2.4 กระบวนการจักสานตะกร้าลายสก๊อตจากไม้ไผ่
5. วีซีดี (VCD)
6. เอกสารประกอบการนำเสนอ (Power Point)

การวัดและประเมินผล

1. การสังเกตพฤติกรรมของผู้เข้ารับการฝึกวิชาชีพ
2. การซักถามและตอบคำถามของผู้เข้ารับการฝึกวิชาชีพ
3. การมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นภายในกลุ่ม

ใบความรู้ที่ 21

วัสดุ อุปกรณ์ และเครื่องมือในการจักสานไม้ไผ่

การจักสานไม้ไผ่ที่ดัดนั้น ส่วนสำคัญมาจากวัสดุ อุปกรณ์ และเครื่องมือในการจักสาน ซึ่งในกระบวนการจักสานตะกร้าลายสก๊อตจากไม้ไผ่ จำเป็นต้องอาศัยวัสดุ อุปกรณ์ และเครื่องมือมากมาย เช่นกัน เพื่อให้ผลิตภัณฑ์ที่มีประสิทธิภาพ ได้แก่ มีดอีโต้ มีดจักตอก มีดคัดเตอร์ เลื่อย กรรไกร กาวลาเท็กซ์ กระจกปองน้ำ ตัวยึด และสีย้อมผ้า โดยมีรายละเอียดในการใช้งานกับการจักสานตะกร้าลายสก๊อตจากไม้ไผ่ดังต่อไปนี้ (ศูนย์พัฒนาขยายงานจักสานไม้ไผ่, 2554)

1. ไม้ไผ่สีนวล ใช้สำหรับสานตะกร้า เป็นไม้เนื้อนิ่ม มีลำป่องยาวประมาณ 80-150 เซนติเมตร สามารถสั่งซื้อได้จากจังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด

อีโต้ ใช้สำหรับผ่าและตัดไม้ไผ่หรือหวายก็ได้ ให้ได้ขนาดตามที่ต้องการ

2. มี ด

3. มีดจักตอก ใช้สำหรับขูดหรือเหลาผิวไม้ให้ดูเรียบและสวยมากขึ้น

4. มีดคัตเตอร์ ใช้สำหรับผ่าไม้ไผ่ที่มีลักษณะลำเล็ก ไม้ใหญ่มาก หรือไว้ขูดผิวไม้

5. เลื่อย ใช้สำหรับทอนลำข้อไม้ไผ่ เพราะลำข้อของไม้ไผ่จะมีความแข็งมาก

6. กรรไกร ใช้สำหรับตัดและเล็มชิ้นงานให้ได้รูปทรงตามที่ต้องการ และเพื่อให้ได้ชิ้นงานที่มีความสวยงาม ปราณีต และละเอียดอ่อน

7. กาวลาเท็กซ์ ใช้สำหรับในการติดตามล่องเส้นตอกและขอบตะกร้า

8.

ใช้สำหรับในการฉีดยาให้เส้นตอกเปียกจะได้สานและตัดรูปทรงง่ายขึ้น

กระป๋องน้ำ

9.

ตัวหนีบ เพื่อใช้หนีบผิวไม้ที่ติดกาวเพื่อให้กาวแห้งเร็วขึ้น

10. เตากล่านหรือเตาแก๊ส ใช้สำหรับต้มน้ำเพื่อย้อมสี

11. ถาดสแตนเลส ใช้สำหรับใส่น้ำเพื่อย้อมสีของดอก

12. สีย้อมผ้า ใช้สำหรับย้อมเส้นตอกให้เป็นสีต่างๆ ตามที่ต้องการ

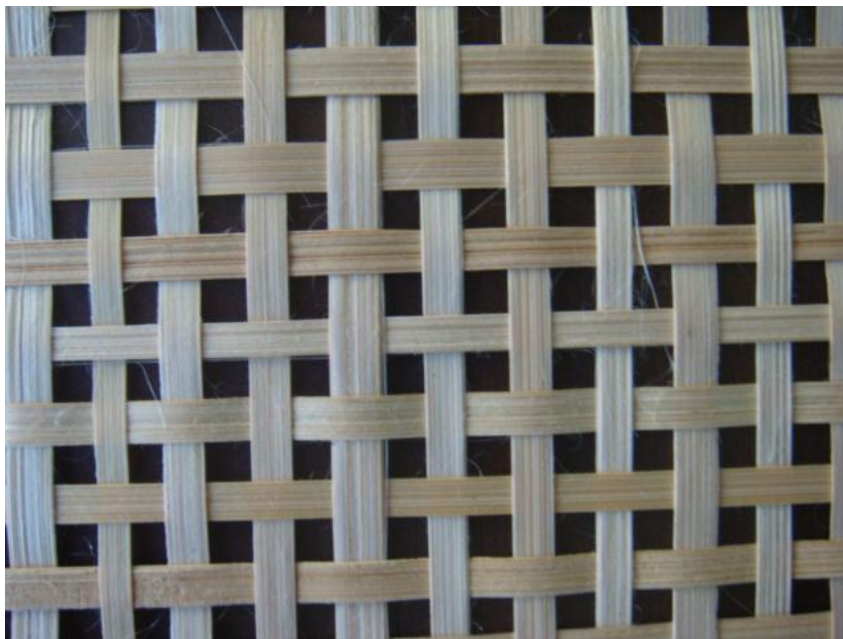

ใบความรู้ที่ 2.2 ลวดลายที่ใช้ในการทำเครื่องจักสานไม้ไผ่

กรรมวิธีการสานในปัจจุบันมีหลากหลายวิธีแล้วแต่ประเภทของรูปทรงจักสานที่ผู้สานต้องการ ในที่นี้จะกล่าวถึงลวดลายที่ใช้ในการทำเครื่องจักสานทั่วไป ซึ่งจะช่วยให้ง่ายต่อการจัดแบ่งกลุ่มลายจักสาน และสามารถเข้าใจที่มา รวมถึงวิวัฒนาการของลายสานจากแม่ลายต้นแบบได้ชัดเจนยิ่งขึ้น แม้ผู้ไม่เคยมีความรู้ทางด้านนี้มาก่อนก็สามารถทำความเข้าใจได้ง่ายมากยิ่งขึ้น ซึ่งแบ่งแม่ลายออกเป็น 3 ประเภท ได้ดังนี้ (ราชวดี งามสง่า, 2540, หน้า 44-53)

1. ลายพื้นฐาน หรือที่เรียกว่า ลายแม่บท มีกฎเกณฑ์ตายตัวแน่นอน คือ

1.1 ลายขัด เป็นลายที่ยก 1 ทอก ข่ม 1 ทอกสลับกันเรื่อยไป เป็นต้นกำเนิดของการสานก่อนที่จะพัฒนาเป็นลายสานอื่นๆ ส่วนใหญ่จะใช้สานกระสอบ ตะกร้า กระบุง ไซ ข้อง เป็นต้น

1.2 ลายสอง เป็นสายสานที่พัฒนาขึ้นมาจากลายขัดธรรมดาๆ หรือลายหนึ่ง และลายสามประดิษฐ์ แล้วประดิษฐ์เป็นลายที่มีชื่อว่า ลายลูกแก้ว ลายตีคว่ำ ลายตีหงาย ดาวล้อมเดือน ดาวกระจาย เป็นต้น ส่วนใหญ่ใช้สานกระซอน กระสอบ ฝาบ้านไม้ไผ่ เป็นต้น

1.3 ลายสาม เป็นลายที่ดัดแปลงเพิ่มเติมจากลายสอง นิยมสานกระสอบ เสื่อ กระบุง และฝาบ้าน เป็นต้น

1.4 ลายตาหลิว อาจจะเรียกต่างกันไปตามท้องถิ่น เช่น ลายตาชะลอม ลายชะหมู ใช้สานกระเป่าหรือตะกร้า

1.5 ลายบองหยอง เป็นลายกระดั่งที่ใช้กันทางภาคใต้ ใช้เก็บพริก กาแฟ ข้าวเปลือก

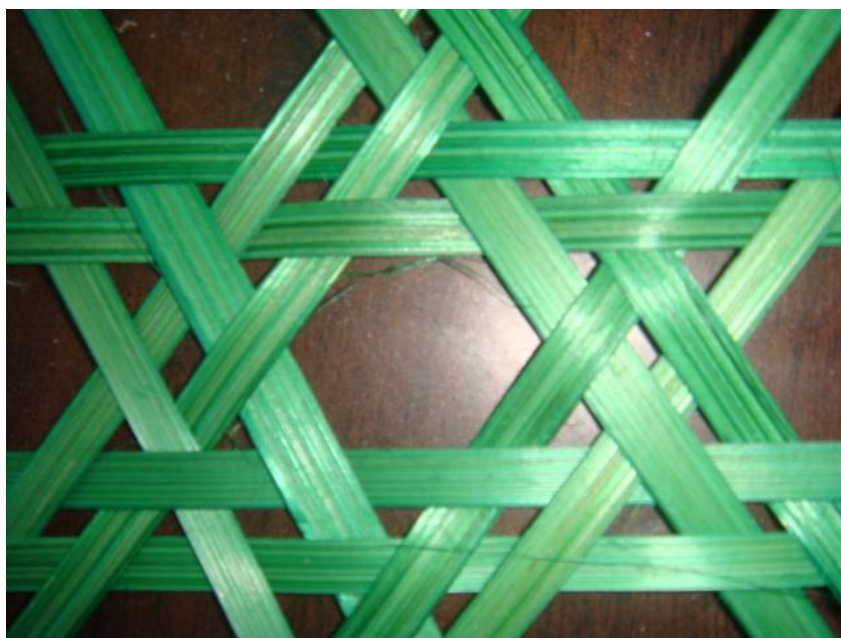

2. ลาย
ลายที่พัฒนามา

พื้นฐาน ซึ่งมีหลากหลายลวดลาย ได้แก่ ลายบัว ลายตีด้าน ดังต่อไปนี้

2.1 ลายบัว ส่วนใหญ่ใช้สำหรับสานกระเปาะ ตะกร้า กระชอน เป็นต้น

พัฒนา คือ
จ ก ล ย

2.2 ลายตีด้าน ใช้สำหรับสานจำพวกตะกร้า และช่องใส่ปลา เป็นต้น

3. ลายประดิษฐ์ เป็นลายที่สานขึ้นตามความนึกคิดของผู้สานเอง ตัวอย่างเช่น
- 3.1 ลายขัดตาหมากรุก

- 3.2 ลายขัดตาแยง

3.3 ลายขัดตอกคู่

3.4 ลายขัดโครงหวาย

3.5 ลายอิสระ เป็นการสานที่ไม่มีแบบแผนตายตัว ขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้สาน เช่น ปลายเตียน ตักแตน นก หรือสานเป็นของเล่นประเภทเครื่องประดับของเด็ก เช่น สานเป็นเข็มขัด แหวน กำไล เป็นต้น

ใบความรู้ที่ 2.3 ขั้นตอนการย้อมสีไหมไฟ

การย้อมไหมไฟในอดีตจะนิยมย้อมสีด้วยสีธรรมชาติโดยหาวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น เปลือกไม้ แก่นไม้ หรือกิ่งไม้ ซึ่งจะมีลักษณะที่แข็ง ดังนั้น อาจจะต้องสับเป็นชิ้นเล็กๆ ก่อน แล้วจึงนำไปแช่น้ำไว้อย่างน้อย 1 ชั่วโมง หรือหากเป็นส่วนที่แข็งมากๆ อาจจะต้องแช่น้ำทิ้งไว้ข้ามคืนถึงจะดี เพราะจะทำให้การสกัดสีทำได้ง่ายและได้สีที่เข้มข้น แต่ในปัจจุบันนี้ในการย้อมสีไหมไฟหรือวัสดุต่างๆ อาจจะใช้สีที่ได้จากสีธรรมชาติยากขึ้น วัตถุดิบก็มีราคาแพง อีกทั้งอาจจะไม่ได้สีที่ครบตามต้องการ ทำให้ผู้ประกอบการมีการเปลี่ยนแปลงนำเทคนิคการย้อมสีที่มาจากสารเคมี เพื่อนำมาย้อมสีไหมไฟจะให้สีที่สดและเข้ม ทำให้ดูสวยงามมากขึ้น อีกทั้งสะดวก รวดเร็ว และไม่ต้องใช้เวลาข้ามคืนในการย้อมสี ซึ่งวิธีการนี้เป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายมากที่สุดที่เดียวเพียงใช้สีที่ได้จากสารเคมีของเดียวกีย้อมสีได้เป็นจำนวนมาก จึงทำให้ผู้ประกอบการประหยัดต้นทุน และค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้นอีกด้วย ในที่นี้จะกล่าวรายละเอียดในการย้อมสีไหมไฟที่จะนำไปสานตะกร้าลายสก๊อต อาจจะมีเพียงนำเสนอในบางส่วนซึ่งมีขั้นตอนดังนี้ (ศูนย์พัฒนาขยายงานจักสานไหมไฟ, 2554)

1. ก่อเตาถ่านหรือใช้เตาแก๊สก็ได้ จากนั้นนำถาดสแตนเลสมาวางไว้ที่เตาแล้วเติมน้ำลงไปพอประมาณในการที่จะย้อมสีของดอก โดยอาจจะประมาณจากจำนวนของตะกร้าที่สาน

2. หลังจากนั้นดำเนินการใส่สีย้อมเคมีตามที่เราต้องการ โดยประมาณตามความเหมาะสมของจำนวนตะกร้าที่สานว่าต้องการใช้สีอะไรบ้าง

3. เมื่อใส่สีลงไปแล้วเราจะได้สีที่ใส่ไปตามความต้องการ แล้วคนให้สีละลายโดยทั่ว อย่าให้สีจับเป็นก้อนเด็ดขาด

4. จากนั้น
ย้อมสีไปล้างน้ำเปล่า
ค้างอยู่ในตอกให้หมด

นำตอกที่ต้องการ
ก่อนเพื่อล้างไขมันที่ติด

5. นำดอกที่ต้องการย้อมสีใส่ลงไปในถาดสแตนเลส เพื่อนำไปต้ม โดยใช้เวลาประมาณ 1-2 ชั่วโมง เพื่อป้องกันไม่ให้สีตก

6. นำดอกขึ้นมาดูว่าได้สีที่ต้องการแล้วหรือยัง หากต้องการสีอ่อนอาจจะใช้เวลาไม่นานในการย้อมสี แต่หากต่อ

7. หลังจากนั้นนำตอกขึ้นจากถาดย้อมสี แล้วนำไปล้างน้ำอีกครั้ง เพื่อเป็นการชะล้างสีที่ติดค้างออกจากตอก

8. นำตอกขึ้นจากน้ำสะอาดและนำไปฝังลมที่ไม่มีแสงแดด

9. เมื่อนำตอกไปผึ่งลมแล้ว จะได้ตอกตามที่เรต้องการเพื่อนำไปใช้สานตะกร้าลายสก็อต

ใบความรู้ที่ 2.4 กระบวนการจักสานตะกร้าลายสก๊อตจากไม้ไผ่

จากการย้อนสี่ตอกตามที่เราต้องการสีที่จะนำมาสานตะกร้าลายสก๊อตนั้น ขั้นตอนที่สำคัญคือ กระบวนการสานที่ต้องอาศัยแม่แบบที่เราต้องการว่าจะให้ตะกร้าออกมาในลักษณะใดที่ดูสวยงามและไม่ยากจนเกินไป ในที่นี้จะขอนำเสนอตะกร้าลายสก๊อตที่สานด้วยไม้สีน้ำตาลเพราะเป็นไม้ที่ไม่แข็งจนเกินไป และสามารถจัดรูปทรงได้สวยงาม ส่วนลวดลายที่ใช้ในการสานจะเป็นลายขัด โดยมีลักษณะเด่นในการเล่นสีทำให้ตะกร้าดูสวยงามและมีมูลค่าเพิ่มมากขึ้น ซึ่งสามารถอธิบายรายละเอียดในการจักสานดังต่อไปนี้ (ศูนย์พัฒนาขยายงานจักสานไม้ไผ่, 2554)

1. คัดเลือกไม้ไผ่ เริ่มตั้งแต่การหาไม้ไผ่ที่จะต้องมาสานตะกร้า โดยพิจารณาจากรูปทรงและความเหนียวของเนื้อไม้ไผ่ จึงได้ไม้สีน้ำตาลโดยต้องมีลำต้นสีเขียวอ่อน มีปล้องประมาณ 80-150 เซนติเมตร ลำต้นไม่มีหนาม และต้องมีอายุตั้งแต่ 1 ปีขึ้นไป จึงจะได้ขนาดที่เหมาะสม

2. นำไม้ไผ่มาชุบผิวด้านนอกออก เพื่อไม่ให้ผิวบวมมือ เพราะผิวจะแข็งมาก โดยใช้มีดชุดเยื่อออก และนำไม้ไผ่ที่มีซ้อมาทอนซ้อ หลังจากนั้นนำไปตากแดดให้แห้ง

3.

ไม้ไผ่มาผ่าแบ่งครึ่งออกจากที่เป็นบ้องกลมๆ โดยผ่าแบ่งขนาดเป็นครึ่งนิ้ว แล้วผ่าออกตามยาว จากนั้นเอามีดชุดให้เยื่อออกประมาณ 2 เที้ยว จะได้ตอกดังภาพ

จากนั้นนำ

4. หลังจากที่ได้ตอกตามที่ต้องการแล้ว ก็นำตอกไปย้อมสีตามที่ต้องการ

5. ต่อมานำตอกที่ย้อมสีมาเริ่มสานให้เป็นรูปตามที่ต้องการ โดยเริ่มจากการสานฐานของตะกร้า ต้องใช้ตอกหลายเส้น หลายขนาด และต้องใช้ลายที่มีความมั่นคงไม่หลุดง่าย ซึ่งในการสานลายฐานนี้จะกำหนดเป็นลายขัด และเริ่มใช้ตอกเส้นใหญ่ในการวางฐานก่อน

6. ต่อจากนั้นเมื่อได้โครงฐานแล้ว จะนำมาตอกเส้นเล็ก

7. เมื่อได้ฐานของตะกร้าแล้ว จะต้องมีการฉีบน้ำสะอาดที่เตรียมไว้เพื่อไม่ให้ตอกขาดในระหว่างการจัดรูปทรงของตะกร้า อีกทั้งยังเป็นการสร้างความเหนียวของตอกในการสานตะกร้าอีกด้วย

8. จากนั้นเมื่อ
เข้ารูปแล้ว นำตอกที่
ลายสก็อตหรือที่เรียกว่าลายขีด ซึ่งจะสานยก 1 ตอก ช่ม 1 ตอกสลับกันเรื่อยๆ โดยจะใช้ตอกสีประมาณ
6 เส้น ในการสาน ให้เป็นลายสก็อตที่สมบูรณ์ ทั้งนี้ ผู้สานจะใช้สีเดียวทั้งหมดหรือใช้สลับสีก็ได้
ขึ้นอยู่กับความต้องการ

เราจัดตอกให้
ย้อมสีมาสานเป็น

9. จากนั้นเมื่อสานลายตะกร้าเป็นรูปร่างแล้ว นำกรรไกรตัดตอกที่เหลืออยู่ทิ้งออกไป และตกแต่งบางส่วนให้ดูสวยงาม

10. จากนั้นจะได้รูปทรงตะกร้าที่เกือบจะสมบูรณ์แล้ว ก็นำกาวมาทาให้รอบๆ ขอบตะกร้า เพื่อให้ตอกติดทน

11. ดำเนินการจัดทำขอบตะกร้า โดยคัดเลือกตอกเส้นใหญ่ ประมาณ 2 เส้น และยาวพอที่จะทำขอบตะกร้า

12. ต่อจากนั้นนำเส้นตอกที่จะทำขอบตะกร้ามาตัดเพื่อให้ตอกได้รูปทรง เมื่อนำไปจัดขอบตะกร้า

13. นำตอกที่

14. เมื่อทากาวรอบๆ ขอบตะกร้าจนเสร็จสิ้นแล้ว ปล่อยให้วางไว้อีกหนึ่งวันให้กาวแห้งจึงค่อยดำเนินการสานหูหว้าตะกร้า

15. ดำเนินการนำตอกที่เตรียมไว้ทำหูหิ้วมาใส่ทั้งด้านซ้ายและด้านขวาอย่างประณีต

16. จากนั้นนำตอกเส้นเล็กจำนวน 2 เส้น มาชุบน้ำสะอาด เพื่อจัดทำลวดลายขอบตะกร้า
อีกครั้ง

17. นำตอกมาดำเนินการสานขอบตะกร้าโดยรอบๆ เพื่อให้ตอกยึดแน่นยิ่งขึ้น

18. ต่อจากนั้นขั้นตอนสุดท้ายดำเนินการทางกาครอบๆ อีกครั้งเพื่อให้ตอกที่สานยึดติดกัน และปล่อยให้แห้ง

19. จะได้รูปทรงตะกร้าลายสก็อตจากไม้ไผ่ตามที่ต้องการ

